THE ASSOCIATIVE DICTIONARY OF LANGUAGE

Ala SAINENCO, Associate Professor, PhD, "Alecu Russo" State University of Bălţi, Moldova

Abstract: One of the fundamental functions of the culture is the function of matrix through which various objects and phenomen, placed within a „cultural micro cosmos", are given names. The names are the result of certain knowledge „activities" and compresses potential energy (potential models of cultural actions). Through name there is created a linguistic image which contains the totality of perceptive, conceptual and procedural knowledge of the native language speaker on the real world. The elements from the world's continuum, received by the human in the period of his activities and communication, are reflected in the human consciousness in such a way that this reflection settles the causal and special links among the realia and the conditioned emotions of this. Because the study of the lingual consciousness mainly in its process of realization is impossible, the unique solution of the research could be found in its result state, which is materialized through language. And one of these materializations is the associative dictionary of the language.

Keyword: associative dictionary of the language, the association, a linguistic image.

1. În accepţie uzuală, termenul *dicţionar* trimite la „operă lexicografică cuprinzând cuvintele unei limbi, ale unui dialect, ale unui domeniu de activitate, ale unui scriitor etc., organizate într-o anumită ordine (de obicei alfabetică) şi explicate în aceeaşi limbă sau traduse într-o limbă străină". Tipologia lexicografică conturează interesul pentru domeniul dicţionarelor şi, implicit, direcţiile demersurilor lexicografice, reflexe ale unor necesităţi şi interese de cercetare sau de comunicare. Monolingve sau bilingve, dicţionarele reprezintă în sine un nomenclator al cuvintelor dintr-o limbă. O analiză orientată a intrărilor de dicţionar şi a definiţiilor acestora pune în relief relaţiile sistemice existente în limba/limbile respective. Dintre tipurile de raporturi pe care se bazează o stare de limbă, evidenţiate de Ferdinand de Saussure (Saussure, 135), dicţionarele reţin explicit raporturile sintagmatice în situaţiile de exemplificare a funcţionării unui sau altui cuvînt. Există însă, după Ferdinand de Saussure, două forme ale activităţii mentale, indispensabile vieţii limbii, care se reflectă în două tipuri de relaţii: sintagmatice şi asociative. Relaţiile sintagmatice ţin de activitatea de discurs, în care „cuvintele contractează între ele, în virtutea înlănţuirii lor, raporturi bazate pe caracterul linear al limbii, care exclude posibilitatea de a pronunţa două elemente în acelaşi timp" (Idem, 135). În afara discursului, arată Ferdinand de Saussure în continuare, „cuvintele ce au ceva în comun se asociază în memorie; în acest fel ele formează grupuri în sînul cărora domnesc raporturi foarte diferite". Raportul sintagmatic este, în opinia lingvistului genevez, *in praesentia* şi se bazează pe doi sau mai mulţi termeni prezenţi într-o serie efectivă, iar raportul asociativ este *in absentia* într-o serie mnemonică virtuală. Asocierile reprezintă un anume fel de definiţii ale cuvintelor, explicaţii ale entităţilor, fapt care poate fi pus în evidenţă prin compararea definiţiei de dicţionar şi a relaţiilor asociative stabilite de vorbitori:

BDD-V465 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:39 UTC)

Dicţionarul explicativ al limbii române	EA[94]
OM: 1. Fiinţă superioară, socială, care se caracterizează prin gândire, inteligenţă şi limbaj articulat, iar din punct de vedere morfologic prin poziţia verticală a corpului şi structura piciorului adaptată la aceasta, mâinile libere şi apte de a efectua mişcări fine şi creierul deosebit de dezvoltat.	**om**: ***fiinţă*** (27); ***persoană*** (11); *bun* (8); *viaţă* (7); *animal* (6);
2. Persoană care se află în slujba cuiva; persoană de încredere.	*lume* (4); *suflet* (4); *individ* (3); *familie* (3); *eu* (3); *nebun*(2); *gospodar* (2);
3. Persoană de vază, de seamă.	*copil* (2); *plăcut* (2); *viu* (2); ***deştept*** (2); *cinstit* (2);*frumos* (2); *omenie* (2); *creatură* (2);
4. Bărbat.	*bunătate* (2);
5. Persoană oarecare, cineva, oricine.	*personalitate* (5);
	femeie (6); *bărbat* (2);

2. Memoria lingvistică individuală reflectă asociaţiile individuale ale omului ca fiinţă vorbitoare. Analiza unui număr relevant de asocieri ale unui cuvînt poate reliefa schema lui asociativă în cadrul unei comunităţi de vorbitori, iar stocarea acestor reţele asociative într-un dicţionar asociativ al limbii ar oferi tabloul general a ceea ce Ferdinand de Saussure numeşte *serii mnemonice virtuale*.

Prin urmare, caracterul supraindividual al limbajului, pe de o parte, şi continuitatea unor asociaţii în cadrul unei comunităţi lingvistice justifică calificarea lor drept asociaţii, comune caracteristice vorbitorilor unei limbi, reprezentanţilor unei culturi. În limitele unei culturi, trăsăturile se corelează conturînd atitudini generale specifice mediului respectiv. Reliefabile mai cu seamă prin comparare, aceste atitudini conturează dominanta culturală a tabloului lumii unei etnii. Or diferenţele majore constante continuă a fi cele naţionale, iar forma culturii în care aceste trăsături pot fi identificate este limbajul ca reflectare a viziunii despre lume. Dicţionarul asociativ oferă, din această perspectivă, un instrument la îndemîna unor cercetări orientate spre reliefarea specificului lingvo-cultural.

3. Prin comparare, se poate observa că reprezentanţii unor culture diferite, vorbitori de limbi diferite, au asociaţii distincte chiar şi în cazul cuvintelor care trimit la necesităţi vitale, cum ar fi necesitatea de a bea şi de a mînca. Astfel, stimulul *foame* se asociază pentru vorbitorii limbilor română şi rusă cu alte fenomene "negative": *sete* (9) în cazul limbii române şi *холод* (106) în cazul limbii ruse. Prima reacţie, în cazul vorbitorilor de română, este soluţia: *mîncare* (31), iar în cazul vorbitorilor de rusă – o intemperie: *холод* (106). Pentru ultimii, foamea se asociază accentuat cu războiul: *война* (10), *блокада*, *Ленинград* (7), *в Поволжье* (5). Determinativele pe care le conferă vorbitorii de rusă sunt dezagreabile: *не тетка* (99), *страшный* (24), *сильный* (23), *плохо* (10), *лютый*, *ужасный* (7), *собачий* (6), *жестокий* (5).

[94] Baza de date pentru limba română obţinută în rezultatul unor experimente asociative (EA) de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălţi în cadrul proiectului instituţional de cercetare fundamentală *11.817.07.35F. Cercetarea structurilor asociative ale limbii române şi elaborarea Dicţionarului asociativ*

BDD-V465 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:39 UTC)

Drept cauze ale acesteia sînt considerate de vorbitorii de română: *secetă* (5), *sărăcie* (4), *nevoie* (3), *război* (3), *criză* (2). Determinativele *foamei* în română indică perceperi mai puţin dure: *mare* (7), *de lup* (6), *grea* (3), faţă de rusă. Produsele prin care foamea poate fi potolită denotă, de asemenea, o concepere diferită a fenomenului, parte explicabilă şi prin polisemia în română a cuvîntului *foame*, înţeles şi drept poftă. Avem, astfel, în română: *mîncare* (31), *hrană* (6), *shaorma* (2), *plăcinte* (2), *pîine* (2), iar în rusă: *хлеб* (13), *еда* (11).

EA	DALR[95]
foame: mîncare (31), sete (9), mare (7), hrană (6), durere (5), secetă (5), stomac (4), de lup (6), sărăcie (4), nevoie (3), flămînd (3), război (3), sătul (3), grea (3), moarte (3), chin (2), shaorma (2), plăcinte (2), criză (2), greutate (2), pîine(2) greu(2)	***голод***: холод (106), не тетка (99), страшный (24), сильный (23), хлеб (13), еда (11), война, плохо (10), жажда (8), блокада, ленинград, лютый, смерть, тетка, ужасный (7), собачий (6), в Поволжье, желудок, жестокий, нищета, страх (5)

Vorbitorii celor două limbi asociază *setea* cu *apa,* elementul a cărui absenţă provoacă starea respectivă. A doua asociere pe care o fac vorbitorii de limbă română este corelativă cu cea de la stimulul *foame*: aşa cum foamea se asociază cu setea; respectiv şi setea se asociază cu foamea. *Setea* în mentalul românesc configurează o totalitate de stări, care poate precizată prin *setea de apă*; ea poate fi *puternică* şi reprezintă o *necesitate*; absenţa apei şi, respectiv, starea de sete este asociată cu lipsa acesteia în anumite zone climaterice – *pustiu*. În limba rusă, stimulul *жажда* are o pronunţată utilizare metaforică, însemnînd frecvent dorinţă: *жажда* мести (49), *жажда* жизни (45), *жажда* знаний (29), *жажда* любви (13).

EA	DALR
sete: apă (83), foame (9), mare (6), de apă (5), pustiu (3), puternică (2), necesitate (2), pahar (2)	***жажда***: вода (64), мести (49), пить (47), жизни (45), знаний (29), пустыня (20), сильная (14), любви, мучает (13)

4. Creativitatea individuală în limbaj şi perceperea acesteia de către o comunitate culturală se construieşte, de asemenea, pe un suport supraindividual, chiar dacă acesta, ca şi regulile limbajului sînt, de obicei, interiorizate şi inconştiente. Elementele de limbaj *a aştepta, toamnă, cer, lună, frunză* creează anumite serii asociative în psihicul vorbitorilor de limbă română:

aştepta: *răbdare* (11); *sta* (8); *timp* (7); *tren* (6); *autobuz* (4); *mult* (4); *întîlnire* (3);*mama* (3); *răbda* (3); *pe cineva* (2); *vara* (2); *a sta* (2); *troilebuz* (2); *nerăbdare* (2);
toamnă: *frunze* (25); *aurie* (15); *anotimp* (13); *frunză* (8); *galben* (5); *tristeţe* (5);*primăvară* (4); *iarnă* (4); *ploaie* (4); *bogată* (4); *tristă* (3); *auriu* (3); *tîrzie* (3); *ploi* (3);*nostalgie* (2); *cald* (2); *sumbru* (2); *bogăţie* (2); *ploioasă* (2); *tîrziu* (2); *roadă* (2);*aur* (2); *frumoasă* (2); *melancolie* (2); *şcoală* (2); *posomorît* (2); *frig* (2); *vara* (2);*rece* (2); *galbenă* (2);

[95] *Dicţionarul asociativ al limbii ruse* (Русский ассоциативный словарь – în continuare DALR)

BDD-V465 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:39 UTC)

cer: *albastru* (30); *senin* (19); *nori* (12); *soare* (10); *libertate* (7); *nor* (7); *stele* (6);*boltă* (4); *seninătate* (4); *linişte* (3); *curat* (3); *stea* (3); *pământ* (3); *dumnezeu* (3);*Dumnezeu* (3); *înalt* (2); *înălţime* (2); *îngeri* (2); *plăcut* (2); *nour* (2);
lună: *plină* (28); *noapte* (21); *soare* (15); *cer* (11); *stele* (7); *stea* (5); *romantic* (5);*mare* (5); *zile* (5); *nouă* (4); *seară* (4); *romantism* (4); *satelit* (3); *frumoasă* (3); *astru*(3); *an* (2); *luminină* (2); *februarie* (2); *mai* (2); *timp* (2);
frunză: *verde* (59); *copac* (47); *toamnă* (9); *pom* (7); *creangă* (4); *viaţă* (4); *galbenă*(4); *toamna* (3); *uscată* (3); *natură* (3); *primăvară* (2); *petală* (2); *floare* (2); *cade* (2);
loc: *spaţiu* (19); *frumos* (6); *mare* (6); *gol* (4); *casă* (4); *acasă* (4); *aşezare* (3);*scaun* (3); *com od* (3); *aici* (2); *pământ* (2); *ascuns* (2); *parc* (2); *foc* (2); *biserică*(2); *ocupat* (2); *teritoriu* (2); *sfînt* (2); *teren* (2); *verde* (2); *muncă* (2); *mic* (2); *curat*(2); *întîlnire* (2); *încăpere* (2); *veci* (2; *aparte* (2).

Acestea (şi alte elemente care nu au fost prinse în baza de date EA) constituie configuraţia lexicală a poemului *Stare de septembrie* de Vasile Iftime:

*Este **toamnă**,*
*şi mă încearcă o cădere de **frunză**,*
*ţin cu mîna de **lună***
ca un călător fără loc în tramvai,
nicio improvizaţie,
între două staţii,
***cerul** este mereu*
*locul unde mă **aştepţi**.*

Se observă că si alte cuvinte care nu se regăsesc în lista de cuvinte stimul intră în cîmpul aceloraşi asocieri ca răspuns la cuvintele-reacţii: ***cădere*** – a cădea – frunză; ***tramvai***, perceput ca lexem poetic în comparaţie cu *autobuz, troleibuz, tren* – a aştepta.

Prin relaţii sintagmatice, explicite, dar şi prin relaţii asociative, latente, relevabile şi din EA se construieşte mesajul poemului. Deşi, aparent, starea eului liric se circumscrie unui timp (*septembrie*, *toamnă*) şi spaţiu (*cerul*) concret, semnele sînt ale atemporalităţii şi ale aspaţialităţii marcate de *mereu* ca temporalitate nedeterminată şi *cerul* ca întindere nelimitată, seninătate, locuită, în viziunea lingvală asupra lumii, de îngeri şi de Dumnezeu (a se vedea asocierile). Starea eului liric este definită printr-un început de toamnă (*septembrie*), marcat de bipolarism, căci şi toamna se asociază, pe de o parte, cu *bogăţia* şi *plinătatea*, iar, pe de altă parte, cu *tristeţea* şi *nostalgia*. *Toamna* aduce cu sine *căderea* de *frunze*, termeni ce ţin şi de acelaşi cîmp lexical. Aşteptarea, care în mentalul colectiv se asociază cu răbdarea, cu aşteptarea cuiva drag, cu timpul, se leagă sintagmatic de termenul *mereu*, subliniind şi durata temporală a verbului.

5. Aceste şi alte posibilităţi de utilizare a Dicţionarului asociativ argumentează necesitatea şi justifică efortul cercetării structurilor asociative ale unei limbi şi redactarea unui asemenea dicţionar pentru limba română.

BDD-V465 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:39 UTC)

Referinţe bibliografice

Ferdinand de Saussure, Curs de lingvistică generală, Iaşi, Polirom, 1998.
Русский ассоциативный словарь. В 2 т. / Ю.Н.Караулов, Г.А. Черкасова, Н.В. Уфимцева, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов. Т. I. От стимула к рекции: Ок. 7000 стимулов. М.: АСТ-Астрель, 2002. 784 с.

BDD-V465 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-26 16:59:39 UTC)